

Mężowie zaufania i obserwatorzy społeczni

Mężowie zaufania wyznaczani są przez komitety wyborcze (ściślej – przez pełnomocników wyborczych), zaś obserwatorzy społeczni przez organizacje społeczne, a do ich „celów statutowych należy troska o demokrację, prawa obywatelskie i rozwój społeczeństwa obywatelskiego” (art. 103c par. 1 KW). O ich roli, prawach oraz dlaczego warto pełnić funkcję męża zaufania lub obserwatora społecznego pisze dr hab. Jacek Haman.

O „mężach zaufania” mowa była w polskim systemie wyborczym w całym okresie od 1989 roku; instytucję „obserwatorów społecznych” do prawa wyborczego wprowadziła wielka nowelizacja Kodeksu wyborczego z 2018 roku (i był to jeden z niewielu jej elementów, który powszechnie uznany został za słuszny). Rola i uprawnienia mężów zaufania i obserwatorów społecznych są poza tym prawie identyczne: mogą być kierowani do komisji wyborczych wszystkich stopni (włącznie z Państwową Komisją Wyborczą, PKW); tutaj jednak skupię się na uprawnieniach i zadaniach mężów zaufania i obserwatorów w Obwodowych Komisjach Wyborczych (OKW).

Mężami zaufania i obserwatorami społecznymi mogą być osoby mające czynne prawo wyborcze, o ile same nie kandydują, nie są członkami komisji wyborczych, nie pełnią funkcji komisarza lub urzędnika wyborczego, ani pełnomocnika wyborczego lub finansowego komitetu wyborczego. Osoba zainteresowana pełnieniem funkcji męża zaufania powinna się skontaktować z którymś z komitetów wyborczych, a chcąc zostać obserwatorem społecznym – z którąś z organizacji społecznych, planujących prowadzenie akcji obserwacyjnej (np. [Obywatelska Kontrola Wyborów](#), czy [Odpowiedzialna Polityka](#)).

Mężowie zaufania i obserwatorzy społeczni mają prawo (art. 103b par. 1 KW):

- być obecni podczas wszystkich czynności komisji, do której zostali wyznaczeni, w szczególności być obecni podczas przekazywania protokołu przez obwodową komisję wyborczą, przekazywania danych z protokołu przez rejonową komisję wyborczą,

sprawdzania pod względem arytmetycznej poprawności ustalenia wyników głosowania przez pełnomocników oraz sprawdzania prawidłowości ustalenia wyników głosowania i wprowadzania danych do sieci elektronicznego przesyłania danych;

- być obecni w lokalu wyborczym w czasie przygotowania do głosowania, głosowania, ustalania wyników głosowania i sporządzania protokołu.

Ponadto mężowie zaufania (ale nie obserwatorzy społeczni) mogą:

- wносить do protokołu uwagi, z wymienieniem konkretnych zarzutów;
- być obecni przy przewożeniu i przekazywaniu protokołu do właściwej komisji wyborczej wyższego stopnia.

[Zgodnie z pismem Przewodniczącego Państwowej Komisji Wyborczej z dnia 30 sierpnia 2023](#)

mężowie zaufania pełnią swoje funkcje od dnia głosowania, co wyklucza z listy „wszystkich czynności komisji” np. zebranie w celu wyboru przewodniczącego OKW i jego zastępcy. Poprawność stanowiska PKW w tym zakresie budzi istotne wątpliwości (zwłaszcza w kontekście uprawnień mężów zaufania i obserwatorów w komisjach wyższego stopnia) i [zostało podważone orzeczeniem Sądu Najwyższego](#), jednakże (przynajmniej jak dotąd) nie było praktykowane, aby mężowie zaufania przy komisjach obwodowych obserwowali takie aktywności OKW przed dniem głosowania.

Rolą męża zaufania/obserwatora jest przede wszystkim obserwacja i czuwanie, czy wszystkie zasady prawa wyborczego są ściśle przestrzegane. Nie jest natomiast jego rolą ich **egzekwowanie**, choć w praktyce dyskretne i uprzejme zwrócenie uwagi przewodniczącemu lub członkom komisji na zauważone niedociągnięcia jest uznawane za w pełni dopuszczalne; jeśli to nie wystarczy, pozostaje jedynie odnotowanie wystąpienia naruszenia reguł, zgłoszenie odpowiedniej uwagi do protokołu (w przypadku męża zaufania) i/lub przekazanie o nim informacji delegującej organizacji lub komitetowi wyborczemu oraz opinii publicznej, a ostatecznie – udział w zgłoszeniu protestu wyborczego. Ani mąż zaufania, ani obserwator nie może oczywiście prowadzić w lokalu agitacji (ani pomagać wyborcom w głosowaniu), nie może utrudniać pracy komisji, naruszać tajności głosowania, a w zakresie kwestii porządkowych (ale tylko takich) musi podporządkowywać się zarządzeniom przewodniczącego OKW.

Dlaczego warto pełnić funkcję męża zaufania lub obserwatora społecznego?

W dniu wyborów (i podczas następującej po nim nocy) najważniejsze rzeczy dzieją się w lokalach wyborczych: głosowanie prowadzone pod nadzorem Obwodowych Komisji Wyborczych oraz przeprowadzane przez nie liczenie głosów. Jeśli te procesy będą przebiegać prawidłowo, jeśli uniknie się przy nich błędów lub celowych nadużyć, to na dalszych etapach wyznaczania wyników wyborów praktycznie już nie może się wydarzyć nic złego: komisje wyższych stopni jedynie sumują wyniki wyznaczone (i ogłoszone) przez komisje obwodowe.

O znaczeniu Obwodowych Komisji Wyborczych, a także dlaczego warto zostać ich członkiem – pisałem w poprzednim komentarzu. Zadaniem mężów zaufania i obserwatorów społecznych jest zapewnienie dodatkowej kontroli nad pracą Obwodowej Komisji Wyborczej – dodatkowej w tym sensie, że prawidłowość jej pracy powinni kontrolować „od wewnątrz” wszyscy jej członkowie, których mają przecież wskazywać konkurujące w wyborach komitety wyborcze. Trzeba przy tym wyraźnie dodać: jeśli komitety wyborcze czują się współodpowiedzialne za prawidłowy przebieg wyborów, powinny w pierwszym rzędzie zadbać o zgłoszenie odpowiednich (i odpowiednio wielu) kandydatów do Obwodowych Komisji Wyborczych, a dopiero w dalszej kolejności – o powoływanie mężów zaufania. To członkowie OKW są – dosłownie – najbliżej wykonywanych przez nie czynności i mają największy wpływ na ich prawidłowość i zwykle najlepszy wgląd w ich poprawność. Ale mężowie zaufania i obserwatorzy również są potrzebni i pod pewnymi względami mają możliwości, które czynią ich funkcję komplementarną do funkcji członków komisji:

- Mąż zaufania/obserwator może całkowicie skoncentrować się na obserwacji i kontroli najważniejszych czy najbardziej newralgicznych elementów procesu prowadzenia głosowania i liczenia głosów, podczas gdy członkowie OKW mają do wykonywania szereg innych zadań i tylko częściowo mogą kierować uwagę na to, jak swoje zadania wykonują inni.
- Wprawdzie zwłaszcza w zakresie nadzoru nad prawidłowością zachowywania procedur, członkowie OKW powinni wykazywać się pewną samodzielnością i asertywnością, to jednak pracują pod kierunkiem Przewodniczącego OKW – mąż zaufania/obserwator działa niezależnie, a przewodniczącemu OKW podlega jedynie w kwestiach porządkowych.

- Członkostwo w komisji wymaga gotowości do kilkudziesięciu godzin ciągłej pracy w dniu wyborów (i po nim). W przypadku obserwacji wyborów również najlepsze rezultaty przynoszą takie jej formy, w których jest ona prowadzona nieprzerwanie od początku głosowania do końca liczenia głosów (a więc w praktyce tak długo, jak długo w dniu wyborów pracuje OKW). Ale swoją wartość ma również obserwacja przeprowadzana mniej intensywnie – np. w wymiarze kilku godzin w danym punkcie głosowania. Tak więc obserwatorem czy mężem zaufania może być również osoba, która nie miałaby dość sił czy wytrzymałości, aby pracować jako członek OKW.
- Kandydaci na członków OKW, podobnie jak mężowie zaufania zgłaszani są przede wszystkim przez komitety wyborcze. Dla kogoś, kto chce się zaangażować w działania na rzecz jakości procesu wyborczego, ale chciałby przy tym uniknąć deklarowania się jako zwolennik konkretnej opcji politycznej, właśnie rola obserwatora związanego z organizacjami społecznymi może być optymalną formą aktywności.
- Jedną z funkcji instytucji mężów zaufania jest zagwarantowanie możliwości nadzoru nad pracami komisji wyborczych także tym komitetom wyborczym, których przedstawiciele nie trafili do danej komisji. Obecnie o takiej sytuacji można mówić raczej tylko hipotetycznie – biorąc pod uwagę liczbę komitetów wyborczych oraz to, co z doświadczenia wiemy o liczbach zgłaszanych kandydatów do OKW, można oczekiwać, że żaden (a w każdym razie żaden większy) komitet wyborczy nie będzie pozbawiony udziału w żadnej OKW, do której zgłosi kandydata.

Zgodnie z nowelizacją Kodeksu wyborczego ze stycznia 2023, mąż zaufania w Obwodowej Komisji Wyborczej (ale już nie obserwator społeczny) ma prawo do otrzymania wynagrodzenia w wysokości 40% diety członka OKW (w najbliższych wyborach będzie to zatem kwota 240 zł). Warunkiem otrzymania wynagrodzenia jest obserwowanie głosowania przez męża zaufania przez co najmniej 5 godzin oraz całej pracy OKW nad ustaleniem wyniku głosowania (do podpisania protokołów). Musi to zostać poświadczone przez przewodniczącego OKW, który w związku z tym ma obowiązek prowadzenia ewidencji czasu pracy mężów zaufania. Mąż zaufania ma także prawo do zwolnienia z pracy na dzień wyborów, dzień liczenia głosów oraz dzień następny (z zachowaniem prawa do świadczeń z ubezpieczenia społecznego oraz uprawnień wynikających ze stosunku pracy); w tym wypadku ustawodawca nie przewidział minimalnej skali zaangażowania męża zaufania. Jakie będą rzeczywiste konsekwencje tych

regulacji, wprowadzających dość dziwne relacje między organami wyborczymi (przewodniczącym OKW) a z założenia niezależnymi od nich mężami zaufania – dowiemy się po wyborach.

Najcenniejszą i najbardziej efektywną formą społecznej kontroli prawidłowości przebiegu wyborów są akcje obserwacyjne, prowadzone wedle ścisłego planu, kiedy to obserwatorzy mają wąsko określone zadania, a wyniki obserwacji zbierane są za pomocą wystandaryzowanych kwestionariuszy. Przykładem była akcja obserwacji wyborów samorządowych w 2018 roku, współorganizowana przez Fundację im Stefana Batorego. Jej przeprowadzenie było możliwe dzięki zaangażowaniu setek kompetentnych i odpowiedzialnych obserwatorów społecznych. Mamy nadzieję, że nie zabraknie ich także podczas wyborów 2023.

Jacek Haman – dr hab., kierownik Katedry Modeli Formalnych i Metod Ilościowych w Socjologii na Wydziale Socjologii Uniwersytetu Warszawskiego. Członek Zespołu Ekspertów Wyborczych Fundacji im. Stefana Batorego.